

PSYCHOLOGIC AND PSYCHOPATHOLOGIC EXPLANATIONS ON VIOLENT CRIMES¹⁰⁷

Simona MIHAIU

ABSTRACT

THE AIM OF THE PRESENT PAPER IS TO SYNTHETIZE THEORIES AND OUTCOMES OF RESEACRH IN THE FIELD OF PSHYCHOLOGY AND PSYCHOPATHOLOGY ON ETIOLOGY OF VIOLENT CRIME. THE SPECIFIC EXPLANATIONS FOR THESE ORIENTATIONS PRESENT, AT LARGE, A COMMON ELEMENT WITH BIOLOGY, WHICH I FIND IMPORTANT TO EMPHASIZE, I.E. SOME FLAWS AND DISABILITIES, INNATE OR ACQUIRED (IN POINT OF THE MENTAL, TEMPERAMENT, CHARACTER, PERSONALITY LEVEL) IN THE CASE OF INDIVIDUALS WITH VIOLENT CONDUCT. STARTING FROM THIS CONTEXT, THE ATTENTION WILL BE FOCUSED ON THEORETICAL AND EMPIRICAL APPROACHES CONCERNING: THE INNATE INSTINCTS OF AGGRESIVENESS (FREUD, 1991; ABRAHAMSEN, 1973), LEARNING THE AGGRESSIVE CONDUCT (BANDURA, 1973), THE CONNECTION BETWEEN FRUSTRATION AND AGGRESIVENESS (DOLLARD, 1939), PSYCHIC DISORDERS AND MENTAL ILLNESSES (HALLEK, 1967; HARE ȘI MCPHERSON, 1984; SALEKIN ET AL., 1996; PORTER ȘI WOODHORTS, 2007; MELOY, 2007; SHAW ȘI PORTER 2012). THE MOTIVATION OF THE SUBJECT MATTER REFERS TO THE FACT THAT LATELY ACTS OF VIOLENT CRIMES HAVE FREQUENTLY OCCURRED AT THE SOCIETAL LEVEL SO THAT THEY CAN SOMETIMES BE CONSIDERED COMMON OR FAMILIAR FACTS. AS A MATER OF FACT IT IS ABOUT NOT OBSERVING ANY INDIVIDUAL'S FUNDAMENTAL RIGHT TO LIFE, THE INDIVIDUA'S SECURITY AND FREEDOM. CONSEQUENTLY, THIS SOCIAL ISSUE IS WORTH PAYING GREATER ATTENTION FROM RESEARCHERS IN THE DOMAIN AND THE SPECIALIZED ORGANIZATIONS. THE CONCLUSIONS OF THE PAPER REFER TO THE CHARACTERISTICS AND LIMITS OF PSYCHOLOGICAL AND PSYCHOPATHOLOGICAL EXPLANATIONS ON VIOLENT CRIMES AND AT THE SAME TIME EMPHASIZE NEW RESEARCH DIRECTIONS.

KEY WORDS: VIOLENT CRIME, ETIOLOGY, PSYCHOLOGY, PSYCHOPATHOLOGY, AGGRESIVENESS.

INTRODUCERE

Criminalitatea violentă este un fenomen social ce își găsește explicații în diverse aspecte ale existenței individului și a comunității. Un exemplu concludent este cazul lui P.M.L., condamnat la executarea unei pedepse privative de libertate în Penitenciarul cu Regim de Maximă Siguranță Craiova.

¹⁰⁷ (This work was drawn and published within the Institute of Research on Life Quality, Romanian Academy, part of the project co-financed by the European Union through POSDRU 2007-2013 within the pluri- and interdisciplinary doctoral and post-doctoral programmes Cod of the Project POSDRU/159/1.5/S/141086).

La vârsta de 28 de ani P.M.L. a comis o crimă. Și-a ucis mama în urma unor discuții foarte aprinse care, conform declarațiilor sale, au fost generate de consumul excesiv de alcool al victimei. Povestind despre trecut, bărbatul a menționat faptul că în copilărie a suferit foarte mult pentru că nu și-a cunoscut tatăl și pentru că mama sa, care consuma zilnic alcool, era violentă din punct de vedere fizic, verbal și psihologic. În acest context, P.M.L. a fost nevoit să muncească de la vârsta de 16 ani pentru a se întreține și pentru a acoperi cheltuielile familiei. În pofida acestor neajunsuri și probleme, bărbatul a absolvit liceul și a câștigat o bursă la postul internațional de televiziune B.B.C.. La finalul acestui stagiu de pregătire profesională, a fost angajat de una dintre cele mai prestigioase televiziuni din România. Acesta era visul lui. Și totuși, ce l-a determinat să comită crima asupra mamei sale, tocmai în perioada în care își începuse cariera și se pregătea să își întemeieze o familie?¹⁰⁸

Dacă ne propunem să identificăm factorii care au favorizat comiterea acestui omor familial și avem în vedere opinia cercetătorilor din diverse domenii, probabil, medicul sau biologul vor invoca unele modificări în structura genetică, sociologul va face trimitere la socializarea negativă, criminologul se va gândi la etapele trecerii la act, iar psihologul va vorbi despre un nivel scăzut al inteligenței emoționale, despre personalitatea dizarmonică ș.a. În ceea ce mă privește, în lucrarea de față, voi aborda criminalitatea violentă din perspectiva psihologiei și a psihopatologiei, iar pe viitor, mă voi centra asupra explicațiilor provenite din domeniul biologiei, criminologiei și sociologiei.

1. INSTINCTE, AGRESIVITATE ȘI FRUSTRARE

Relația dintre instinctele agresivității și comportament este evidențiată de Sigmund Freud în lucrarea *Angoasă în civilizație*, în cadrul căreia face trimitere la tendința de agresiune „pe care o putem da în vileag în noi înșine și pe care, pe bună dreptate, o presupunem existentă la ceilalți” [1]. Autorul are în vedere conceptul de *Eros*, instinctul sexual și al vieții (de conservare) și *Thanatos*, instinctul morții. „Această pulsione agresivă este descendenta și reprezentanta principală a instinctului morții. (...) Ea trebuie să se dezvăluie în lupta dintre *Eros* și *Thanatos*, între instinctul vieții și instinctul de distrugere, așa cum se desfășoară în specia umană” [1]. Freud consideră că omul nu este o *făptură blajină* ce dorește să își arate iubirea față de semenii, ci este mai degrabă „o ființă care include în datele sale instinctuale o puternică înclinație spre agresiune” [1]. Mai mult, individul simte nevoia de a manifesta un comportament agresiv atât împotriva propriei persoane, cât și împotriva semenilor. „Omul este tentat să-și satisfacă trebuința de agresiune pe seama aproapelui său, tentat de a-i exploata munca fără a-l despăgubi, de a-l folosi din punct de vedere sexual fără consimțământul său, de a-și apropia bunurile sale, de a-l umili, de a-i provoca suferințe, de a-l martiriza și a-l ucide” [1]. Observăm că, Freud pune pe seama agresivității specifice ființelor umane diverse delictе, cele mai multe dintre acestea fiind încadrate în sfera criminalității violente: agresiuni sexuale (viol), depozedări de bunuri (tâlharii) și omoruri. De asemenea, este important să avem în vedere evidențierea ideii conform căreia agresivitatea se manifestă atât la nivel individual, cât și la nivel de grup și societate. La ce se referă Freud când pune în aceeași relație agresivitatea și societatea? Este vorba despre civilizație, căreia îi atribuie rolul de *Eu social*, ce poate interveni în diminuarea agresivității. „Civilizația trebuie să facă totul

¹⁰⁸ (Sursa: Simona Mihaiu, *Criminalitatea violentă în România. Evaluare, etiologie și prevenire socială*, Teză de doctorat, Facultatea de Sociologie și Asistență socială, Universitatea din București, 2013).

spre a limita agresivitatea umană și spre a-i reduce manifestările, cu ajutorul reacțiilor psihice de ordin cultural” [1]. Așadar, înțelegem că, agresivitatea, chiar dacă se află în ființa umană, este relaționată cu viața socială, cu felul în care reacționăm în fața unor comportamente dăunătoare atât propriei persoane, cât și persoanelor care într-un fel sau altul interacționează cu noi.

O altă explicație psihologică asupra criminalității violente îi aparține lui David Abrahamsen, adept al teoriei lui Freud, referitoare la *importanța factorilor psihosexuali în manifestarea agresivității*. Abrahamsen consideră că toate persoanele ce manifestă un comportament agresiv sau criminal sunt *chinuite* de conflicte interne. „Prima amprentă a ucigașului constă într-un simț al neputinței, al impotenței, al răzbunării acumulate încă din copilărie. Acestea se întrepătrund cu un nucleu emoțional care colorează și denaturează propria viziune a vieții, toate acțiunile sale dar și ura irațională pentru alții, suspiciunile, hipersensibilitatea creată de nedreptatea de respingere. Mână în mână cu aceste teze este centrarea de sine și incapacitatea lui de a rezista propriilor frustrări. Dincolo de frecvența izbucniri a emoțiilor necontrolate, el are nevoie de a recurge la represalii, de a distruge, de a dărâma prin crimă” [2]. În opinia autorului, traumele psihosexuale și frustrarea sunt factori pe care îi identificăm în perioada copilăriei și care determină manifestarea comportamentului agresiv și criminal, în diversele sale forme. Abrahamsen subliniază de asemenea legătura strânsă dintre victimă și agresor, prin raportare la impulsul criminal al celui din urmă: „Fiecare omucidere este în mod inconștient un suicid și fiecare suicid este într-un fel, o omucidere psihologică. În mod tipic criminalilor le este frică să se sinucidă, frică de moarte și prin urmare, ei omoară pe alții” [2].

Adepti ai teoriei lui Freud (1934) referitoare la *răspunsul primordial al individului la frustrare*, Dollard și colaboratorii săi definesc frustrarea ca fiind „o ingerință cu apariția unui răspuns direcționat (instigat) la momentul potrivit în secvența comportamentală” [3]. „Apariția comportamentului agresiv presupune întotdeauna existența frustrării, existența frustrării conduce întotdeauna la unele forme de agresiune” [3]. Din punctele de vedere prezentate anterior, se poate observa faptul că particularitățile individului sunt considerate primordiale în manifestarea comportamentului violent.

2. MODELAREA COMPORTAMENTALĂ

Studii mai recente de psihologie încearcă să explice criminalitatea violentă având în vedere învățarea comportamentului agresiv. De pildă, Albert Bandura abordează într-un mod diferit de Freud agresivitatea: „oamenii nu se nasc cu repertorii preformate ale comportamentului agresiv, ei trebuie să le învețe într-un mod sau altul” [4]. Autorul a reluat și reactualizat teoria imitației, inițiată de Gabriel Tarde, pornind de la prezumția că indivizii învață prin înțelegerea cognitivă a lumii în care trăiesc și prin întăririle și pedepsele pe care le primesc, înmagazinând o serie de informații prin care dezvoltă atitudini complexe, cum sunt cele violente.

Fundamentându-și teoria pe ideea de modelare comportamentală, Albert Bandura, împreună cu Dorothea Ross și Sheila Ross (1962) și-au propus să cunoască procesele pe care le parcurge un individ în învățarea agresivității. În cadrul experimentului *Bobo Doll*, cercetătorii au studiat trei grupuri de copii. Primul grup a fost expus unui model comportamental agresiv, cel de al doilea grup a fost expus unui model comportamental non-agresiv, cel de al treilea grup fiind unul de control. Copiii din primul grup au fost așezați într-un laborator unde, un adult manifesta comportament agresiv față de o păpușă, iar cel de al doilea grup a fost introdus într-un laborator

în care adultul se juca cu păpușa. La finele acestei etape a experimentului, copiii au părăsit laboratorul și după aproximativ 30 de minute au mers într-o cameră unde se aflau diverse jucării, printre care și păpușa respectivă. În acest context, cercetătorii au constatat faptul că grupul de copii expuși la agresivitate au reprodus conduita persoanei adulte, fiind la rândul lor agresivi. Mai departe, au ajuns la concluzia că modelarea comportamentală sau învățarea agresivității depinde de patru sub-procese inter-relaționate:

1. Procesele atenției - individul nu poate învăța un comportament doar prin observație. Este important ca acesta să acorde atenție respectivului comportament și procesului de învățare, să se identifice cu el, să îi recunoască o valoare funcțională și să existe o atracție interpersonală. „Atunci când oamenii sunt expuși unei varietăți de modele, după cum este cazul în mod invariabil, rareori își restrâng învățarea către o singură sursă, și nici măcar nu reproduc toate caracteristicile modelelor preferate. În experimentele în care diverse modele dau dovadă de comportamente diferite, tiparele imitative ale observatorilor reprezintă în general amalgame ale elementelor din diferite modele” [4].

2. Procesele retenției - individul, pentru a fi influențat pe termen lung de un model de conduită, este necesar să îl rețină. „Pentru a reproduce comportamentul social atunci când modelul nu mai este prezent în calitate de ghid, tiparele de răspuns trebuie să fie reprezentate în memorie într-o formă simbolică (...) După ce comportamentele de modelare au fost astfel transformate, aceste coduri de memorie acționează ca ghiduri interne pentru acțiuni imitative” [4].

3. Procesele de reproducere motorie - cel de-al treilea element necesar modelării constă în *adoptarea comportamentală*, adică în dezvoltarea unor deprinderi și aptitudini care să asigure acțiunea individului. „Dacă are aceste subdeprinderi, comportamentul de modelare poate fi adoptat într-un mod mai fidel decât atunci când acestea nu sunt prezente. În cel din urmă caz, învățarea simbolică rămâne în așteptare până în momentul în care dezvoltă deprinderi necesare prin observarea sau practica ulterioară” [4].

4. Procesele motivaționale și de consolidare - decizia unui individ de a adopta un anumit model comportamental sau stil de viață depinde și de stimulentele *pozitive* sau *negative* pe care le primește. Dacă i se transmite că nu va fi sancționat, chiar dacă va comite o infracțiune, atunci el se va simți mai liber să facă acest lucru. Însă, dacă i se va transmite că un astfel de comportament nu este permis, există șanse să abandoneze respectivul model. „Influențele de consolidare au rolul în același timp de a regulariza expresia deschisă a comportamentului potrivit și de a afecta procesul de învățare observațională prin determinarea nivelului de atenție pe care oamenii îl acordă diverselor modele pe care le întâlnesc în viața lor de zi cu zi” [4].

Desigur, modelarea comportamentală nu este întotdeauna realizată, chiar dacă indivizii sunt expuși la diverse modele, fie și prestigioase. „În orice situație, absența comportamentului imitativ poate să rezulte din reprezentarea și reperarea simbolică nepotrivită, deficiențe motorii sau pur și simplu refuzul de a îndeplini comportamentul exemplificat din cauza consecințelor sale nefavorabile” [4].

Teoria modelării comportamentale se fundamentează pe explicații de tip psihologic în timp ce teoria asocierilor diferențiale a lui E. Sutherland provine din sociologie însă, concluziile celor doi autori sunt identice: *comportamentul agresiv este învățat*.

3. PSIHOPIATIA SAU PERSONALITATEA ANTISOCIALĂ

Psihopia sau personalitatea antisocială se referă la „comportamente care depășesc (sau nici nu ating domeniul clinic) și care rămân în domeniul capacității (deficitare) de integrare armonioasă în mediul social firesc al individului” [5]. Tudorel Butoi evidențiază câteva note caracteristice comportamentului psihotic, pe care îl găsește *deficitar*:

- „- acceptarea conștientă a unui stil de viață aberant;
- iritabilitate, impulsivitate, raptus afectiv;
- incapacitatea de stăpânire a reacțiilor instinctiv emoționale;
- intoleranța la frustrare;
- invadarea socială, refuzul socialului” [6].

Înainte de a prezenta rezultatele unor studii ce evidențiază relația dintre psihopatie și manifestarea comportamentului criminal violent, este important să prezint scala utilizată de către specialiștii din domeniul psihologiei și medicinei în diagnosticarea acestei probleme. Construită de către Robert Hare în anul 1980 și revizuită 5 ani mai târziu, este cunoscută sub numele de *Scala psihopatiei - revizuită* (tabel nr. 1).

Tabel 1. Scala psihopatiei – revizuită (PCL - R)

Grupa 1.	Conține mai multe caracteristici ale personalității considerate centrale în practica tradițională a diagnosticării psihopatiei.
1.	Volubilitate/șarm superficial.
2.	Supraestimarea sinelui/narcisism.
3.	Tendința patologică de a minți.
4.	Tendințe spre înșelătorie și manipulare.
5.	Absența remușcărilor și a vinovăției.
6.	Afect superficial.
7.	Insensibilitate și lipsa empatiei.
8.	Incapacitatea de a-și asuma responsabilitatea acțiunilor.
Grupa 2	Măsoară devianța socială, ca manifestare a instabilității cronice și a unui stil de viață antisocial. Acești factori sunt mai expliciți decât factorii din Grupa 1.
9.	Nevoia de stimulare și tendința de a se plictisi.
10.	Stil de viață parazitar.
11.	Control scăzut asupra comportamentului propriu.
12.	Apariția precoce a problemelor de comportament.
13.	Incapacitatea de a planifica pe termen lung și în mod realist.
14.	Impulsivitate.
15.	Iresponsabilitate.
16.	Delincvență juvenilă.
17.	Încălcarea condițiilor de liberare condiționată.
Grupa 3	Alți factori
18.	Promiscuitate sexuală.
19.	Numeroase relații de scurtă durată.
20.	Diversitatea actelor infracționale comise.

Sursa: [7].

Folosită în prezent în centre de deținere a infractorilor și în spitale de psihiatrie, scala este realizată din 20 de *itemi*, ce au valori numerice cuprinse între 0 și 2. Notarea acestor *itemi* se realizează în funcție de absența sau prezența unor simptome psihotice la persoana interviuată. În

practica medicală, scorul cuprins între 10-19 puncte indică o psihopatie medie, iar cel cuprins între 20-29 puncte indică o psihopatie severă.

Relația dintre psihopatie și criminalitatea violentă a fost subliniată de mai mulți cercetători, care au ajuns la concluzia că, în general, indivizii psihopați comit într-un număr considerabil de mare acte de violență, spre deosebire de cei non-psihopați (Hare și McPherson, 1984; Salekin *et al.*, 1996; Porter și Woodhorts, 2007). Spre exemplu, studiul realizat de Hare și McPherson pe un eșantion de 500 bărbați condamnați la închisoare, a evidențiat faptul că subiecții psihopați au comis mai multe infracțiuni cu violență și agresivitate decât cei care nu suferă de psihopatie. Autorii precizează că „relația dintre psihopatie și criminalitatea violentă este foarte strânsă, în special la bărbații cu vârsta cuprinsă între 30 - 35 de ani” [8].

La concluzii asemănătoare au ajuns Porter și Woodhorts, care au realizat în Canada un studiu pe un eșantion de 125 de persoane condamnate la închisoare. Rezultatele cercetării au relevat că psihopații au comis mai multe acte de violență instrumentală și predatoare (90,3%) decât non-psihopații, care au comis acte de violență predatoare într-o proporție mult mai scăzută (48,4%). Când privește manifestarea violenței instrumentale, o cercetare realizată de Porter și Porter atrage atenția asupra faptului că psihopații „adesea manifestă un comportament violent la cele mai mici provocări” [9].

De asemenea, studiul derulat de Institutul *MacArthur Research Network on Mental Health and the Law* (2005) evidențiază că psihopatia este un factor determinant în manifestarea violenței. „Psihopatia a fost cel mai mult asociată cu violența decât orice alt factor de risc studiat. Comportamentul antisocial ca și componentă a psihopatiei, mai mult decât componenta detașării emoționale contează pentru cele mai multe dintre aceste relații” [10].

Riscul de recidivă la psihopații condamnați pentru acte de criminalitate violentă este, de asemenea, subliniat în diverse lucrări de specialitate (Beaver *et al.*, 2011; Shaw și Porter, 2012). Pedersen și colaboratorii săi (2010) atrag atenția asupra faptului că „78% dintre persoanele aflate într-un penitenciar care au manifestat comportamente psihotice au recidivat, dintre care 53% au fost condamnate pentru acte de criminalitate violentă” [11].

Relația dintre bolile mentale și criminalitatea violentă este desigur, obiectul de studiu al psihologilor și al medicilor psihiatri. „Cei mai moderni psihiatri privesc boala mentală ca fiind un proces. Sănătatea mentală și boala mentală sunt ambele văzute într-un tot unitar. Comportamentul unui individ poate să fie la un moment dat atât de ineficace, autodistructiv și irațional încât medicul psihiatru să îl poată aprecia ca fiind bolnav. În acest sens, boala mentală este o condiție temporară a dezorganizării, este parte a unui proces și întotdeauna subiect al schimbării sau reversibilității. Acest model este compatibil cu cele mai noi teorii ale medicinei în măsura în care acestea descriu boala în raport cu stresul intern și extern” [12].

Benjamin J. Sadock și Virginia A. Sadock consideră că persoanele cu afecțiuni mentale, predispușe la săvârșirea unor acte de violență și violență criminală, pot fi recunoscute cu ajutorul anumitor indicatori. Este vorba despre „acte violente foarte recente, de asemenea - distrugere de bunuri; amenințări verbale sau fizice; posesia unor arme sau a altor obiecte care ar putea fi folosite ca arme (de exemplu furculițe, scrumiere); agitație psihomotorie progresivă, crescândă; intoxicație cu alcool sau droguri; simptome paranoide la un pacient psihotic, halucinații auditive imperative violente” [13]. Având în vedere unele studii de specialitate, sunt de părere că, dintre afecțiunile mentale, pot reprezenta factori determinanți sau favorizanți ai comportamentului criminal violent,

îndeosebi depresia (Walker și Seifert, 1994; Le Bihan, 2003) și schizofrenia (Karson și Bigelow, 1987; Appelbaum *et al.*, 2000).

CONCLUZII

În urma analizei unor lucrări de specialitate, observăm faptul că punctele de vedere avansate de către psihologi și psihopatologi subliniază conexiuni existente între particularitățile psihice și mentale ale indivizilor și criminalitatea violentă. Asemenea teoriilor provenite din domeniul biologiei, acestea ignoră sau acordă o importanță minimă factorilor non-psihologici și a condițiilor externe care pot favoriza actul (consum excesiv de alcool sau de droguri, dispute, interese materiale ș.a.). În acest sens, consider că explicațiile psihologice și psihopatologice privind criminalitatea violentă prezintă două limite semnificative: se concentrează doar asupra caracteristicilor individuale și utilizează de regulă, eșantioane nereprezentative sau construite din indivizi *anormali* din punct de vedere psihologic.

În vederea depășirii abordărilor *tributare* unui domeniu, este important să înțelegem faptul că ceea ce numim *criminalitate violentă*, se poate explica prin diferite constructe criminogene dar, în esență, este vorba despre ideea de *unitas multiplex*. Deși orice act de devianță și, implicit, orice act de criminalitate violentă se caracterizează prin trăsături biologice, psihologice și sociale unice, interdisciplinaritatea se constituie ca fiind singura modalitate fiabilă de evaluare, explicare și prevenire a problemei abordate de noi. De pildă, pentru a identifica factori de risc ai omorului, ce nu intră în sfera de cunoaștere a sociologiei și a factorilor mai puțin reprezentativi din punct de vedere statistic, sunt necesare colaborări cu specialiști ce pot aduce completări din domeniul biologiei, psihologiei, medicinei și criminologiei.

Așadar, dincolo de specificitatea fiecărei abordări teoretice și empirice a criminalității violente, este important să cunoaștem acest fenomen social în ansamblu. Doar într-un astfel de context științific se pot obține rezultate relevante în practica instituțiilor și a organizațiilor ce au atribuții în prevenirea actelor de omor, viol, tâlhărie ș.a.

BIBLIOGRAFIE

- [1] Freud, S. [*Opere I*], Științifică, București, 1991.
- [2] Abrahamsen, D. [*The Murdering Mind*], Harper&Row, New York, 1973.
- [3] Dollard, J., Doob, L., Miller, N., Mowrer, O., și Sears, R. [*Frustration and aggression*], Yale University Press, New Haven, 1939.
- [4] Bandura, A. [*Aggression: a social learning theory*], Prentice - Hall Inc., New Jersey, 1973.
- [5] Prelipceanu, D. (ed.) [*Psihiatrie clinică*], Medicală, București, p. 573, 2011.
- [6] Butoi, T. [*Criminologie. Comportamente criminale*], Solaris Print, București, 2009.
- [7] Hare *apud.* Meloy, J. R. [*Antisocial personality disorder*]. În: Gabbard, G.O. (ed.) Gabbard's Treatments of Psychiatric disorders, ediția a IV-a, American Psychiatric Publishing Inc., Arlington, p. 776, 2007.
- [8] Hare, R.D., și McPherson, L.M. [*Violent and criminal behavior by criminal psychopaths*], International Journal of Law and Psychiatry, 7 (1), p. 35-50, 1984.
- [9] Porter și Porter *apud.* Hare, R.D., și McPherson, L.M. [*Violent and criminal behavior by criminal psychopaths*], International Journal of Law and Psychiatry, 7 (1), p. 35-50, 1984.
- [10] Disponibil online la pagina <http://macarthur.virginia.edu/>. (Accesat la data de 13.09.2012).

- [11] Pederson *et al.* apud. Hare, R.D., și McPherson, L.M. (1984) [Violent and criminal behavior by criminal psychopaths], *International Journal of Law and Psychiatry*, 7 (1), p. 35-50, 1984.
- [12] Hallek, S.L. [*Psychiatry and the dilemmas of crime. A study of Causes, Punishment and Treatment*], Harper&Row, New York, 1967.
- [13] Sadock, B.J. și Sadock, A.V. [*Manual de buzunar de psihiatrie clinică*], ediția a III - a, Medicală, București, 2009.